

วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ข้อสังเกตเรื่องการประเมินค่างานวิจัยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
กรณี "สืบโศกสวายน: งานวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้"

พิเชฐ แสงทอง

อ.ด. (วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ), ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Journal of Humanities and Social Sciences

ข้อสังเกตเรื่องการประเมินค่างานวิจัยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา...

องค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ภาคใต้เติบโตขึ้นพร้อมกับการเกิดขึ้นของสถาบันการศึกษาในภูมิภาคมาอย่างยาวนานหลายทศวรรษ โดยเริ่มจากสถาบันศาสนา อันเป็นแหล่งเรียนรู้แบบจารีตและสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน และมหาวิทยาลัย อันเป็นแหล่งการเรียนรู้สมัยใหม่ จุดเริ่มต้นของการศึกษาดังกล่าวนี้ได้เจริญงอกงามขึ้นตามลำดับด้วยเงื่อนไขปัจจัยทั้งจากภายในท้องถิ่นภาคใต้เอง และปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบหรือแสดงบทบาทในระดับต่างๆ กัน

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาการศึกษาท้องถิ่นภาคใต้โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาโดยปัญญาชนท้องถิ่นที่มีระบบ ก็อาจเห็นได้ตั้งแต่ปัญญาชนท้องถิ่นริเริ่มศึกษา ค้นคว้า และเก็บรวบรวมวัสดุสิ่งของในท้องถิ่น และได้สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ซึ่งจะพบว่าแนวการศึกษาท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาในมิติของความเป็นตัวตนของภาคใต้ในด้านสี่สันทางวัฒนธรรม ความมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และมีประวัติศาสตร์เป็นของตนเอง องค์ความรู้ในระยะนี้จึงถือเป็นการริเริ่มสร้างหลักปึกฐานด้านองค์ความรู้ภาคใต้โดยคนท้องถิ่นเอง อันแตกต่างจากสมัยก่อนนั้นที่ท้องถิ่นภาคใต้มักถูกศึกษาและถูกสร้างคำอธิบายโดยนักวิชาการจากศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและการปกครอง

ยิ่งการศึกษาค้นคว้าช่วงทศวรรษ 2510-2520 ด้วยแล้วก็ยิ่งเห็นกระแสการสร้างองค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของภาคใต้ชัดเจนมากขึ้น เพราะภาครัฐและองค์กรเอกชนบางองค์กรได้ให้ทุนสนับสนุนการศึกษาวิจัย กระทั่งนำมาสู่การสร้างฐานความรู้ด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และวรรณกรรมอย่างหนักแน่นในช่วงกลางถึงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา

อาจกล่าวได้ว่า จนถึงปัจจุบันนี้ องค์ความรู้ด้านสังคม วัฒนธรรม และวรรณกรรม ที่ถูกอ้างอิงถึงเมื่อนักวิชาการต้องการกล่าวถึง “ตัวตน และความเป็นภาคใต้” ล้วนแล้วแต่เป็นองค์ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งสิ้น

ในท่ามกลางองค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เกี่ยวกับท้องถิ่นภาคใต้ศึกษา หรือ “ทักษิณคดีศึกษา” ที่ลงหลักปักฐานอย่างแน่นหนา คงไม่สามารถปฏิเสธบทบาทของปัญญาชนท้องถิ่นได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญญาชนรุ่นแรกๆ อย่างเช่น พระครูศีลสังวร เขียวมย สุรกิจ บรรหาร สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ อนันต์ วัฒนานิกกร รุ่นที่สอง อย่างเช่น พระครูนิเทศธรรมมาภรณ์ ขวณ เพชรแก้ว อุดม หนูทอง ฉัตรชัย ศุภกรกาญจน์ วิมล คำศรี สืบพงษ์ ธรรมชาติ อับดุลเลาะห์ ลออแมน และรุ่นที่ 3 เช่น ชัยวุฒิ พิชะกุล ยงยุทธ ชูแฉ่น ประมวล มณีโรจน์ จรุงนุญ หนูทอง พิทยา บุศรารัตน์ อัสมาอิล เบญจสมิทธิ์ จำรุงนุญ เคนออุดม บรรจง นະແສ เป็นต้น รุ่นที่ 4 เช่น สุวิทย์ มาประสงค์ เกษม จันทรดำ ณรุพงศ์ จิตนรินทร์ ชาติกริต โกชะเรือง เป็นต้น

จากรายชื่อนามปัญญาชนท้องถิ่นข้างต้น จะพบว่าผู้มีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้อยู่หลายสถานภาพด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ ข้าราชการ ศิลปิน นักเขียน กวี ครู อาจารย์ และนักพัฒนาเอกชน เป็นต้น โดยเฉพาะในรุ่นที่ 4 ซึ่งเป็นยุคปัจจุบัน จะพบว่าปัญญาชนท้องถิ่นที่เป็นนักวิชาการสังกัดสถาบันในภาคใต้นำเสนอการศึกษาท้องถิ่นภาคใต้อย่างเป็นระบบน้อยลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับปัญญาชนที่เป็นนักพัฒนาจากองค์กรเอกชน ขณะเดียวกัน องค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ภาคใต้อาศัยการศึกษารวบรวม และสังเคราะห์ในลักษณะของการสำรวจสถานภาพอย่างเป็นระบบมาอย่างยาวนาน อย่างน้อยก็ร่วม 3 ทศวรรษ

ข้อสังเกตเรื่องการประชุมค่างานวิจัยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา...

ในช่วงเวลาหลายปีมานี้ ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมไทย อย่างขนานใหญ่ ความขัดแย้งทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ทำให้เกิดวิกฤติอัตลักษณ์ความเป็นไทยและความเป็นท้องถิ่น กระทั่งมีการ ทบทวนตนเองของท้องถิ่นและสังคมไทยโดยรวม ปัญหาของความไม่ ลงรอยระหว่างคนต่างภูมิภาค ต่างความเชื่อ และต่างจุดยืนทางการเมือง ผลักดันให้เกิดการศึกษาท้องถิ่น และปัญญาชนท้องถิ่นบนวิถีวิทยา ที่เปลี่ยนแปลงไป

ในกระแสของความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ องค์ความรู้เกี่ยวกับภาคใต้ ตลอดจนนิยามของความเป็นคนใต้ และปัญญาชนภาคใต้ที่องค์ความรู้ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แต่เดิมหยิบยื่นให้จึงอาจจะอธิบาย ตัวตนความเป็นคนใต้ร่วมสมัยได้น้อยลง ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็น อย่างยิ่งที่อาจจะต้องพิจารณาถึงเงื่อนไข หรือเหตุปัจจัยที่ได้ทำให้ องค์ความรู้ในยุคสมัยหนึ่งได้กลายมาเป็นข้อจำกัดที่ไม่เหมาะสมกับ ยุคสมัยดังกล่าว

นำยีนดื้ออย่างยิ่งที่เมื่อ พ.ศ.2557 ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ในฐานะผู้ประสานงานโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริม วัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้นำเสนอผลงานการวิจัยทบทวน องค์ความรู้ด้านการศึกษาวัฒนธรรมของไทยทุกภูมิภาคออกมาในชุด โครงการ “ประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้จากการวิจัย วัฒนธรรม” เน้นศึกษางานวัฒนธรรมศึกษาในช่วงปี พ.ศ.2537-2547 โดยในส่วนของภาคใต้นั้น ศ.ชวน เพชรแก้ว และคณะได้เป็นผู้ดำเนินการ ต่อมาได้ตีพิมพ์ออกมาเป็นเล่มชื่อ “สืบทอดสวทยาน งานวิจัย วัฒนธรรมภาคใต้”

ศ.ชวน และคณะได้ริเริ่มดำเนินการโครงการประมวลองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ตั้งแต่ พ.ศ.2549 หากนับเวลาดังแต่ปี พ.ศ.2520 เป็นต้นมาก็ได้พบงานศึกษาร่วม 1,000 ชื่อเรื่อง ทั้งนี้ได้มีการจำแนกงานทั้งหมดออกเป็นกลุ่มเนื้อหาได้ทั้งหมด 14 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มจดหมายเหตุ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการเมืองการปกครอง กลุ่มศาสนา ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม และโลกทัศน์ กลุ่มภาษา กลุ่มวรรณกรรม กลุ่มศิลปกรรมและหัตถกรรม กลุ่มดนตรี การละเล่น และกีฬา กลุ่มการศึกษา กลุ่มภูมิศาสตร์ การท่องเที่ยว และทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มคหกรรมศาสตร์และการแพทย์ กลุ่มอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม กลุ่มเกษตรกรรม ประมง และปศุสัตว์ กลุ่มเศรษฐกิจ การเงิน การพัฒนา และผังเมือง กลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มชน ประชากร และปัญหาสังคม

มีข้อวิจารณ์ที่น่าสนใจจากคณะผู้รวบรวมว่า งานจำนวนมากมายเหล่านี้นี้ แม้จะมีคุณค่าเป็นอย่างมากในแง่ที่ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นถึงฐานความเป็นท้องถิ่นที่ชัดเจน มีประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่องค์ความรู้จากงานเหล่านี้กลับเผยแพร่อยู่ในวงแคบ จึงไม่อาจสร้างประโยชน์ในเชิงลึกได้

คำถามที่น่าสนใจก็คือ “ประโยชน์เชิงลึก” ที่คณะผู้วิจัยหมายถึงและให้ความสำคัญคืออะไร?

ในผลกราววิจัย ซึ่งได้รับการนำเสนอผ่านบทความขนาดยาว 4 บท คือ เรื่อง พลังความคิดและภูมิปัญญา เขียนโดยอร่ามรัศมี ดวงชนะ และอุดม หนูทอง เรื่อง อัตลักษณ์และความหลากหลายทางชาติพันธุ์โดยอาภรณ์ อุกฤษณ์ เรื่องสหาย่านพลังทางวัฒนธรรมในการพัฒนาโดยนิทัศน์ ไหมจ้อย และเรื่องสุดท้าย สืบรอยพลังวัฒนธรรมในศิลปะภาคใต้สังเคราะห์โดยชวน เพชรแก้ว มีวิธีการนำเสนอผลการศึกษาลำดับ

ข้อสังเกตเรื่องการประชุมค่างานวิจัยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา...

บนแบบแผนเดียวกัน คือ การกล่าวถึงแนวเนื้อหาของการวิจัยแต่ละเรื่องๆ ที่สำคัญๆ ในเชิงสรุป โดยมีการจำแนกงานออกเป็นกลุ่มๆ ด้วยจุดเน้นที่แตกต่างกัน การวิพากษ์ และการให้ข้อสรุปเชิงเสนอแนะ เช่น บทความแรกที่มุ่งศึกษางานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพลังและภูมิปัญญาภาคใต้ด้านต่างๆ 6 ด้าน ตัวอย่างเช่น พลังและภูมิปัญญาทางประวัติศาสตร์ จำแนกกลุ่มงานด้วยการใช้เกณฑ์เนื้อหา โดยพบว่ามีทั้งสิ้น 8 กลุ่ม คือ การศึกษาวิจัยชุดค้นเชิงโบราณคดี การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวัดและวัง การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์จังหวัด การศึกษาเจาะลึกพื้นที่ การศึกษาบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ การศึกษาโบราณวัตถุโบราณสถาน การศึกษาภาพรวมจำแนกประเด็น และการศึกษาประวัติศาสตร์จากรวณกรรม

การจำแนกออกเป็นกลุ่มตามเนื้อหาดังข้างต้น จะเห็นว่า ดูผิวเผินเหมือนกับมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญเชิงเนื้อหา แต่ก็ยังอาจตั้งคำถามได้ถึงความเหลื่อมซ้ำบางประการที่อาจเกิดการข้ามกลุ่มกันได้ อย่างเช่น ในกลุ่มการศึกษาเจาะลึกพื้นที่ อันที่จริงแสดงให้เห็นว่าเป็นการแบ่งแยกโดยใช้เกณฑ์พื้นที่มากกว่าเกณฑ์เนื้อหา เพราะเราก็คงสามารถอ้างถึงการชุดค้นเชิงโบราณคดี การศึกษาประวัติศาสตร์จากรวณกรรม หรือการศึกษาประวัติศาสตร์บุคคลตามพื้นที่ต่างๆ เพื่อบรรยายให้เห็นประวัติศาสตร์ของพื้นที่ได้

การที่เราสามารถใช้วิธีการของกลุ่มหนึ่งมาอธิบายงานอีกกลุ่มหนึ่งได้ทั้งๆ ที่การศึกษาพยายามจำแนกให้เป็นคนละกลุ่มกันดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เกณฑ์ที่ผู้ศึกษาใช้จำแนกนั้นมีความไม่ชัดเจน ไม่สม่ำเสมอ และอาจจะกลายเป็นเกณฑ์ที่รวนเรและก่อให้เกิดคำถามมากกว่าคำตอบ

ผู้วิจัยงานกลุ่มนี้แสดงให้เห็นข้อจำกัดของงานศึกษา ว่าจำกัดการอธิบายอยู่ที่การบรรยายเชิงปรากฏการณ์ ด้วยการใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ที่ไม่ค่อยมีความน่าเชื่อถือมากนัก โดยเฉพาะในงานประเภทบทความและหนังสือทั่วไป โดยมุ่งเน้นขมวิทยานิพนธ์และรายงานการวิจัยที่ “มีคำถามหรือปัญหาที่ชัดเจนรัดกุม ได้คัดเลือกหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยอันเป็นข้อมูลดิบอย่างดี มีการประเมินข้อมูลหรือหลักฐานต่างๆ ว่าน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ อีกทั้งมีการตรวจสอบหลักฐานต่างๆ ว่าสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ศึกษาและมีความเชื่อมโยงกับหลักฐานชิ้นนั้นๆ กับหลักฐานอื่นเมื่อตีความออกมาจึงน่าเชื่อถือ ลักษณะดังกล่าวตรงข้ามกับงานที่เป็นบทความและหนังสือซึ่งจะไม่เข้มงวดกับข้อมูลมากนัก โดยเฉพาะบทความและหนังสือทั่วไป”

ข้อวิพากษ์นี้ฟังดูผิวเผินดูมีน้ำหนักและน่าเชื่อถือไม่น้อย อย่างไรก็ตาม ฟังสังเกตว่า ผู้วิพากษ์ให้คำกับงานศึกษาที่มีระเบียบวิธีในเชิงวิชาการสูงกว่างานอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีระเบียบวิธีที่อาจจะแตกต่างกันออกไปตามขนบในการเขียนและเผยแพร่ที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ในกระบวนการของการวิจัยและการทำวิทยานิพนธ์นั้น เป็นการศึกษาเพื่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ระเบียบวิธีที่รัดกุมจึงเป็นสิ่งจำเป็น ตรงกันข้ามกับบทความ และหนังสือทั่วไป ที่ขนบของการเขียนอาจจะเป็นอย่างอื่น กล่าวคือ บทความเป็นเพียงการนำเสนอหรือการตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจบางประการ เพื่อวางแผนให้มีการศึกษาในเชิงลึกและรอบด้านต่อไป ขณะที่หนังสือทั่วไป เขียนหรือเรียบเรียงขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านสามารถอ่านได้ อ่าน จึงย่อมมีระเบียบวิธีอีกแบบหนึ่งที่ไม่อาจจะเคร่งครัดถึงขั้นแบบ

ข้อสังเกตเรื่องการประเมินค่างานวิจัยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา...

วิทยานิพนธ์และงานวิจัยได้ การหยิบเอางานสองกลุ่มที่มีชนบและตลาด
เผยแพร่ที่แตกต่างกันมาเทียบกันในเชิงประเมินค่าจึงดูจะมีการผิดพลาด
ผิดตัวอยู่ไม่น้อย นอกจากนั้น ข้อวิจารณ์นี้ยังดูจะขัดแย้งกับข้อสังเกต
ของชวน เพชรแก้ว หัวหน้าโครงการผู้วิจัยกลุ่มภาคใต้ที่เห็นว่าในกลุ่ม
ประวัติศาสตร์นั้น แม้งานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยจะยอมรับได้ว่ามี
คำถามหรือปัญหาวิจัยที่รัดกุมเหมาะสมไปตามความจำเป็นของประเภท
งานแล้ว งานบทความกลับเป็นกลุ่มงานที่มีคุณค่าสามารถเชื่อมโยง
วิชาการไปสู่การนำไปใช้ได้เป็นอย่างดี เพราะ “งานประเภทบทความ
ได้เสนอความคิด การตีความ รวมถึงวิพากษ์วิจารณ์ที่ควบคู่ไปด้วยนั้น
นอกจากแสดงให้เห็นถึงการประมวลผลและการสังเคราะห์สาระของงาน
อย่างเป็นระบบแล้ว ยังช่วยให้แลเห็นความคิดที่ผูกพันและเห็นวิถิพลัง
ของงานด้านนี้ที่มีอิทธิพลต่อชุมชนอย่างยิ่ง” (หน้า 16)

ในการอธิบายถึงคุณค่าของบทความดังกล่าวข้างต้นของ ศ.ชวน
เพชรแก้ว จะเห็นได้ว่า ท่านได้ให้ความสำคัญกับการที่องค์ความรู้ที่ศึกษา
นั้นมีความเชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์ของชุมชน มโนทัศน์นี้ดูเหมือน
จะได้กลายเป็นมโนทัศน์หลักที่คณะผู้วิจัยใช้เพื่อการอธิบายหรือประเมิน
ค่างานวิจัยว่ามีคุณค่ามากน้อยเพียงใดหรือไม่ การให้คุณค่าดังกล่าว
ทำให้คณะผู้วิจัยมีความชอบธรรมที่จะมองข้ามปัญหาเชิงพื้นที่ออกไป
เช่น การวิจัยในพื้นที่ตำบล หรือชุมชนเล็ก ๆ ก็สามารถมีคุณค่าน่าชื่นชม
ได้หากการวิจัยนั้นสามารถผลักดันให้เกิดการนำองค์ความรู้จากการวิจัย
ไปใช้ประโยชน์ในเชิงพัฒนา หรือประโยชน์ด้านอื่นๆ เช่น กรณีวิทยานิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาการผลิตของชุมชนเชิงเขาบรรทัดในจังหวัดพัทลุง ตั้งแต่
การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช” ของบันเทิง ศิริมุสิกะ (2545) แม้งาน
ศึกษานี้จะจำกัดขอบเขตอยู่เพียงชุมชนริมเชิงเขาบรรทัดเพียงไม่กี่ชุมชน

และวิธีวิทยาก็ทั้งประวัติศาสตร์ และสังคมวิทยา แต่ “ก็สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ และกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างความเข้มแข็งของปัญญาอย่างเป็นพลวัต ทำให้สามารถเรียนรู้และปรับตัวได้ (หน้า 76)

ข้อสรุปในเชิงให้ค่าของผู้วิจัยแม้จะดูน่าสนใจและสะท้อนถึงการทิวยานิพนธ์ดังกล่าวมุ่งวิจัยเพื่อการสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนา กล่าวคือมีการปฏิบัติการนำองค์ความรู้จากการศึกษาย้อนกลับไปยังชุมชนเพื่อให้เป็นบทเรียนสำหรับการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชาวบ้าน แต่หากพิจารณาวิทยานิพนธ์ดังกล่าวประกอบจะพบว่า ข้อสรุปดังกล่าวเป็นข้อสรุปที่พ้นไปจากข้อเท็จจริงของงานวิจัยไปพอสมควร งานศึกษาเรื่องนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับชุมชนเชิงเขาบรรทัดในด้านการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดก็จริง แต่โครงการวิจัยนี้ทำให้การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มุ่งสร้างบทเรียนให้แก่ชุมชนเพื่อใช้ในการปรับตัวแต่อย่างใด บรรเทาเพียงแต่อธิบายว่าตลอดระยะเวลาตั้งแต่ในประวัติศาสตร์ของการอยู่ได้มณฑลนครศรีธรรมราชมาจนถึงระยะเวลาที่มีการทำวิจัยชุมชนริมเชิงเขาบรรทัดปรับตัวเพื่อตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ซึ่งข้อค้นพบของบรรเทานั้นคือการพยายามตอบโต้กับคำอธิบายในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกระแสที่เห็นว่าท้องถิ่นภาคใต้ถูกกระทำจากสถานะสมัยใหม่ให้อยู่ในสภาพที่ดิ้นรนไม่ได้ ตกเป็นฝ่ายผู้ถูกกระทำอยู่ร่ำไป งานศึกษานี้พยายามจะบอกว่า ชาวบ้านก็มีวิธีการตอบรับ ปฏิเสธ และปรับตัวด้วยเงื่อนไขและความพึงพอใจของตัวเองซึ่งเป็นไปตามพลวัตทางทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แต่น่าเสียดายว่าสุดท้ายแล้ว งานศึกษานี้ก็ไม่สามารถแสดงให้เห็นได้ว่าชาวบ้านหลีกเลี่ยงจากการถูกรวบงำและถูกกระทำได้ ทั้งๆ ที่ชุมชนเทือกเขาบรรทัดมีอัตลักษณ์ทางการเมืองนอกการควบคุมของรัฐมาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์

ข้อสังเกตเรื่องการประชุมค่างานวิจัยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา...

งานอีกกลุ่มที่ผู้วิจัยกลุ่มพลังและภูมิปัญญาวิจารณ์คืองานด้านประวัติศาสตร์ที่ได้รับการพิจารณาว่ายังเป็นงานเชิงรวบรวมและเรียบเรียงที่ขาดการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความที่ลึกซึ้ง “งานดังกล่าวจึงมีประโยชน์ในวงจำกัด เนื่องจากเมื่อศึกษาแล้ว เห็นแค่เพียงปรากฏการณ์หรือข้อความรู้บางประการที่คับแคบ ซึ่งมีประโยชน์มากในการเป็นฐานความรู้สำหรับผู้สนใจศึกษาในโอกาสต่อไป แต่เป็นประโยชน์ในแง่ความเคลื่อนไหวทางสังคมค่อนข้างน้อย” (หน้า 89)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้วิจัยยังคงยืนยันการให้คุณค่างานศึกษาวัฒนธรรมอยู่ที่ “การใช้ประโยชน์” ซึ่งในข้อความนี้ปรากฏการอ้างอิงถึงการใช้ประโยชน์ในเชิง “เคลื่อนไหวทางสังคม” ซึ่งก่อให้เกิดคำถามมากกว่าความเห็นพ้องว่า “เราจะใช้งานวิจัยไปเพื่อก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างไร” และคำว่า “ความเคลื่อนไหวทางสังคม” นั้นคืออะไร มีขอบเขตหรือนิยามอย่างไร เป็นความเคลื่อนไหวที่ก่อให้เกิดการลุกฮือ การเคลื่อนไหวประท้วงเรียกร้องในลักษณะ social movement หรือการเคลื่อนไหวรวมตัวในลักษณะประชาสังคม (civil society) หรือการเคลื่อนไหวในลักษณะการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์

การวิจารณ์โดยการชี้แจงเหตุผลที่ล่อยๆ ไม่อาจนิยามได้เด่นชัด หรือขัดกับขนบของงานศึกษานั้นๆ แม้ว่าจะทำให้นักวิจัยเกิดความตระหนักและตั้งคำถามถึง “ประโยชน์” ของงานวิจัยของตนเอง แต่ผู้วิจารณ์ก็จำต้องใช้เกณฑ์การวิจารณ์ที่ตั้งอยู่บนฐานานุรูปของงานศึกษานั้น กล่าวคือไม่ได้เป็นการเรียกร้องประโยชน์แบบหนึ่งจากสิ่งที่ไม่ได้โดยธรรมชาติแล้วจะให้ประโยชน์อีกแบบหนึ่ง ตัวอย่างง่ายๆ อย่างเช่น กรณีของบทความและงานศึกษาในเชิงบรรยายที่ไม่เน้นการวิเคราะห์เจาะลึก ผู้วิจารณ์ก็ยอมรับเองว่างานลักษณะนี้ก่อผลประการหนึ่ง คือ เป็น “แรงบันดาลใจ”

ให้เกิดการศึกษาต่อยอดในเชิงลึกต่อไป ซึ่งประโยชน์ลักษณะนี้ของงานศึกษาประวัติบุคคลน่าจะมีความเพียงพอและเหมาะสมตามควรแล้ว สิ่งที่เราควรคำนึงก็คือ ขนบของการศึกษาเชิงประวัติบุคคลนั้นมีความมุ่งหมายที่จะบรรยายบทบาท การกระทำ และผลของการกระทำในเชิงสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีนัยยะของการสวดดี การที่จะเรียกร้องการวิเคราะห์เชิงลึกที่ซับซ้อนจึงอาจจะเป็นการเรียกร้องเกินความเป็นไปได้ ลำพังที่งานลักษณะนี้จะเอื้อประโยชน์ในเชิงแรงบันดาลใจ หรือเป็นข้อมูลขั้นต้นและขั้นสองให้แก่การศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึก โดยใช้ประวัติบุคคลหลายๆ คนเป็นข้อมูลปะติดปะต่อให้เห็นประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องทำให้งานอีกประเภทหนึ่งก็น่าจะเพียงพอแล้ว การหวังว่างานวิจัยประวัติบุคคลจะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นความคาดหวังที่ไม่อาจเป็นไปได้ แม้จะฟังดูน่าสนใจก็ตาม

ผู้เขียนตั้งคำถามตอนต้นว่า คำถามที่น่าสนใจก็คือ “ประโยชน์เชิงลึก” ที่คณะผู้วิจัยหมายถึงและให้ความสำคัญคืออะไร? มาถึงตอนนี้ก็สามารถตอบได้เลาๆ แล้วว่า ประโยชน์เชิงลึกที่ได้รับการเน้นย้ำประการหนึ่งก็คือการที่งานวิจัยถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ในเชิงพัฒนา กล่าวคือ งานวิจัยมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างแท้จริง ในแง่นี้ เราจึงจะได้เห็นว่า ผู้สังเคราะห์งานวิจัยจะให้ความสำคัญขึ้นมงานศึกษาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมากกว่า ดังที่มีการประเมินคำว่า “ภาพรวมของวิธีการศึกษาในงานกลุ่มการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นงานที่น่าสนใจยิ่ง เพราะมุ่งแสวงหาทางออกให้แก่ชุมชนในหลายลู่ทางในวิธีคิดที่ใ้บริบทเป็นฐาน จึงเป็นงานที่ให้แนวทางอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในเชิงพัฒนาเป็นอย่างดี” (หน้า 17)

ข้อสังเกตเรื่องการประชุมค่างานวิจัยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา...

กลุ่มงานวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นถือเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ที่มีจุดหมายปลายทางที่การประเมินผลย้อนกลับด้วย และมีลักษณะผสมผสานกับการวิจัยเชิงพัฒนา (developmental studies) ที่มุ่งหมายประยุกต์เอาผลการวิจัยนำไปอธิบายการเปลี่ยนแปลง หรือเป็นฐานให้กับการดำเนินการเชิงนโยบายต่างๆ ซึ่งทั้งสองแบบนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ (applied research) ที่มีความแตกต่างกันกับการวิจัยพื้นฐานหรือการวิจัยเชิงองค์ความรู้

การศึกษาวรรณกรรมนั้น แม้จะสามารถทำได้ทั้งมุมของการวิจัยพื้นฐานและการวิจัยประยุกต์ แต่สำหรับแวดวงการวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ที่ผ่านมา จะพบว่ามีคามจำเป็นที่จะต้องวางรากฐานด้วยการวิจัยพื้นฐานอย่างสำคัญ ในช่วงทศวรรษ 2520-2530 งานวิจัยในลักษณะนี้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และกลายเป็นเครื่องมือหนึ่งในการที่นักวิชาการท้องถิ่นภาคใต้ใช้เพื่อการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น และอธิบายกระบวนการกลืนกลายของไทยของท้องถิ่นภาคใต้ สิ่งเหล่านี้ดูผิวเผินเหมือนกับจะยังประโยชน์ไม่ได้ แต่มันกลับกลายเป็นกระบวนการที่คนหลักอันสำคัญที่คนได้ใช้ประเมินค่าตัวเอง จัดการความสัมพันธ์กับผู้อื่น และอธิบายตัวเองไปพร้อมๆ กับอธิบายผู้อื่น

กระบวนการเหล่านี้แม้ปัจจุบันอาจจะสร้างปัญหาทางการเมืองให้แก่คนภาคใต้ไม่น้อย ซึ่งคนได้ โดยเฉพาะกลุ่มนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน และปัญญาชนทั่วไปจำเป็นต้องตระหนัก และหาทางสร้างคำอธิบายใหม่ แต่องค์ความรู้เหล่านี้ก็ควรถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นประโยชน์ที่เหมาะสมกับบริบท ปัจจุบันน้อยลง มากกว่าความไร้ประโยชน์ในเชิงลึก

เอกสารอ้างอิง

ชวน เพชรแก้ว (บรรณาธิการ). 2558. สืบโยดสาวย่านงานวิจัยวัฒนธรรม
ภาคใต้. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

